

Erdős Kristóf

„Ma érkeztem...”

*Magyar menekültek Salzburgban, 1945–1953**

Jelen tanulmány a salzburgi magyar menekültek II. világháború utáni mindennapi életét állítja fókuszába. A német *Alltagsgeschichte* irányzat képviselői között a mindennapok története tárgyának két, egymástól erősen különböző, átfogó meghatározása honosodott meg. Az egyik szerint mindennapiak a megismétlődő, visszatérő, rutinszerű cselekvések, gondolatok, észlelések. Feltételezik, hogy a mindennapi és a nem mindennapi szférái szétválaszthatók, és e két szféra hierarchikus viszonyban áll egymással, az utóbbi felsőbbségével. A másik nézet szerint a mindennapok történetének középpontjába elsősorban nem a napi túlélés szituációinak rekonstrukcióját kell állítani, hanem az ember társadalmi gyakorlatát. Azt kell megmutatni, hogy a „nagy folyamatok” által érintettek miképpen voltak egyúttal cselekvő alanyai is, nem pusztán tárgyai az átalakulásoknak, hogy ezek „nem az emberek háta mögött” zajlottak le.¹ Tanulmányomban az utóbbi nézetet kívánom követni.

Az ausztriai magyar emigráció történetével a szakirodalom eddig elsősorban 1956 kapcsán foglalkozott, itt külön kiemelendők Soós Katalin munkái.² A téma menekültjogi vizsgálatát Cseresnyés Ferenc végezte el,³ aki foglalkozott a menekültek Ausztriába való megérkezésével, más országokba való továbbításukkal, illetve hazatérésükkel is.⁴ Az Osztrák Szövetségi Hadsereg menekültgondozásban betöltött szerepéről Hubert Speckner írt.⁵ A forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulójára megjelent kötetek tovább gazdagították az ausztriai ötvenhatos

* A 2008 őszén Salzburgban folytatott kutatásomat a *Stipendienstiftung der Republik Österreich* támogatta. Köszönettel tartozom továbbá a budapesti kutatás során nyújtott segítségéért Soós Viktor Attilának (MOL), Bank Barbarának, Sz. Kovács Évának és Vörös Gézáknak (ÁBTL), L. Baji Etelkának (MNM Történeti Fényképtár), Szécsényi Andrásnak (Holokauszt Emléközpont, Gyűjtemény), valamint Lakatos Andornak (Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár). Salzburgban segítségemre volt: Oskar Dohle és Gabriele Lütt (SLA), Karsay Péter (Salzburgi Magyar Kör), Thomas Mitterecker (AES), valamint Arno Strohmeyer (Paris-Lodron–Universität Salzburg). Köszönöm interjúalanyaimnak, hogy megtiszteltek bizalmukkal és megosztották velem emlékeiket. Jelen tanulmány egy korábbi változata megjelent német (Erdős 2011b), illetve annak rövidített változata magyar nyelven (Erdős 2010a).

¹ Fónagy 1994: 370–371. A mindennapi élet mint történeti probléma fogalmi kérdései élnék vita tárgyát képezik a nemzetközi tudományos életben. A fő vitakérdéseket kifejti Gyáni 1997.

² Mások mellett Soós 1998, 1999, 2002.

³ Cseresnyés 2006.

⁴ Cseresnyés 1998.

⁵ Speckner 2003.

magyar menekültekről szóló szakirodalmat.⁶ Tartományonkénti feldolgozás ez ideig három készült el: Murber Ibolya a vorarlbergiekről, Edda Engelke a stájerországiakról, Alexandra Haas pedig a tioliakról írt.⁷ A kor tanúinak visszaemlékezései közül kiemelendő Szépfalusi István evangélikus lelkész kötete.⁸ Szépfalusi az Ausztriai Evangélikus Egyház Magyar Lelkigondozó Szolgálatának vezetője, szerkesztő és a Bornemisza Péter Társaság alapító titkára volt.⁹ A magyar emigráció történetének tárgyalásakor elengedhetetlen Borbándi Gyula munkáinak ismerete.¹⁰

Szemben az 1956-os menekültek történetével, az 1944–1945-ös és az 1947–1948-as menekülthullámok még kevésbé kutatottak. A II. világháború utáni Ausztria menekültproblémáival átfogóan foglalkozott a szövetségi minisztérium egykori tisztviselője, Eduard Stanek. Politikai- és társadalomtörténeti munkájában külön fejezetet szentelt az 1945–1956 közötti „idegen nyelvű” (*fremdsprachige*) menekülteknek.¹¹ Gecsényi Lajos az 1918 és 1956 közötti menekülthullámokat tekintette át röviden munkájában, és statisztikát is közölt az ausztriai magyar menekültekről az 1956–1978-as időszakból.¹² A korszakból eddig nagyobb összefoglaló csak az 1953–1956 közötti stájerországi magyar menekültekről készült.¹³

Jelen tanulmány forrásbázisának legnagyobb részét az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött emigráns sajtó képezi. Emellett fontosnak bizonyultak a salzburgi és a hazai levéltárak (Archiv der Erzdiözese Salzburg, Salzburger Landesarchiv, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Magyar Országos Levéltár) iratai, valamint a múzeumi gyűjtemények (Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény; Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára) forrásai.

AUSZTRIA NÉGYHATALMI MEGSZÁLLÁSA

A Harmadik Birodalom utolsó heteiben és közvetlenül annak összeomlása után Ausztriában kaotikus állapotok uralkodtak. Salzburg városa – Bécs szovjet, Bregenz és Innsbruck francia megszállása után – 1945. május 4-én amerikai fennhatóság alá került.¹⁴ Kelemen Antal, a Magyar Királyi Honvéd Légierő századosa¹⁵ ekkor alakulatával együtt már Salzburgban tartózkodott.

⁶ Például Murber Ibolya, Cseresnyés Ferenc, Edda Engelke, Peter Eppel, Lénárt András és Ziperovszky Kornél tanulmányai, kiemelten pedig: Murber – Fónagy (Hrsg.) 2006; továbbá: Deák – Fónagy (Hrsg.) 2006.

⁷ Murber 2002; Engelke 2006a; Haas 2008.

⁸ Szépfalusi 1992.

⁹ Munkásságáról: Borbándi 1992: 345–346; Kászoni 1994.

¹⁰ Borbándi 1989a, 1989b.

¹¹ Stanek 1985: 46–59.

¹² Gecsényi 2008.

¹³ Engelke 2006b.

¹⁴ Zöllner 1990: 529.

¹⁵ Nagy-Ernyei Kelemen Antal (Nagyszében, 1913 – Salzburg, 1997) százados a II. világháború utolsó napjaiban alakulatával Nyugatra távozott. A háború vége Salzburgban érte, ahol azután letelepedett. Péterdi 1997.

„Május 4-én reggel 6 órakor Lepperdinger ezredes von Bork SS-tábornok fenyegetése ellenére bemondja a rádióban a megváltó döntést: »Salzburgot nyílt városnak nyilvánítom, és felajánlom harc nélküli átadását!«. ¹⁶ Az amerikai »Szivárvány« hadosztály a délelőtti folyamán bevonul a városba. Ezzel Salzburg számára vége a háborúnak.» ¹⁷

A szövetséges hatalmak 1945. július 4-én írták alá az első megállapodást Ausztria ellenőrzéséről. Ennek első cikkelye kimondta a Szövetséges Tanács, a Végrehajtó Bizottság és a Szövetséges Bizottság Ausztriában való felállítását. A Szövetséges Tanács tagjai a négy szövetséges hatalom kormánya által kinevezett katonai biztosok voltak. A Végrehajtó Bizottság a katonai biztosok magas rangú képviselőiből állt, akiknek – ha szükséges volt – részt kellett venniük a Szövetséges Tanács ülésein. A Végrehajtó Bizottság a Szövetséges Tanács nevében járt el: gondoskodott a határozatok végrehajtásáról, koordinálta a Szövetséges Bizottság osztályainak tevékenységét, továbbá megvizsgált minden olyan kérdést, amelyet a Szövetséges Tanács közvetített számára és előkészítette azok megoldását. ¹⁸

A szövetséges hatalmak 1945 júliusában jelölték ki a megszállási zónák végleges határait. Salzburg és Felső-Ausztria az amerikaiakhoz, Vorarlberg és (a Kelet-Tirol nélküli) Tirol pedig a franciákhoz került. A britek fennhatósága alatt Kelet-Tirol, Karintia és Stájerország állt, a szovjetek pedig a felső-ausztriai Mühlviertelt, Alsó-Ausztriát és Burgenlandot tartották megszállás alatt. A fővárost mind a négy hatalom ellenőrizte. ¹⁹

„RÉGI” MAGYAR MENEKÜLTEK SALZBURGBAN, 1945–1947²⁰

1945-ben Ausztria 6 millió körüli lakosságából 1 millió 650 ezer (27,5%) fő menekült volt, tehát tíz osztrákra közel három külföldi jutott. ²¹ Salzburg a II. világháborút követő években az amerikai megszállási zóna és számos nemzetközi segélyszervezet központja lett. A város földrajzi elhelyezkedése is fontos tényező volt. Keleti és délkeleti irányból már a II. világháború idején, 1944-ben elindult a nyugatra menekülők áradata. Salzburg számos veszteséget szenvedett a világháború idején: a 16 bombatámadás sok emberáldozatot és nagy pusztítást követelt. Ennek ellenére egyre több menekülteket szállító vonat futott

¹⁶ Vö. Dopsch – Hoffmann 1996: 571.

¹⁷ Kelemen 1992: 161.

¹⁸ Abkommen über die Alliierte Kontrolle in Oesterreich vom 4. Juli 1945 (Erstes Kontrollabkommen). Verosta (Hrsg.) 1947: 66–71.

¹⁹ Zöllner 1990: 529.

²⁰ Az osztrák közigazgatás 1956 után megkülönböztette a „régii” (Altflüchtlinge) és az „új” menekülteket (Neuflüchtlinge). Az 1956. október 23. előtt érkezettek régi, az 1956. október 23. után érkezettek pedig új menekülteknek nevezték.

²¹ Erről Franz Olah belügyminiszter Bécsben, 1964. május 25-én tájékoztatta a Nemzeti Tanácsot. Olah 1979: 11.

be Salzburgba. A város 18 menekülttábort létesített, amelyekben 1945 júliusában 31 068-an kaptak elhelyezést, további 35 ezren pedig magánszállásokon laktak – tudósított az 1945 júniusa óta megjelenő *Salzburger Nachrichten* tartományi napilap 1946. április 24-i száma. Ezenkívül menekültek százei éltek a tartomány vidéki részein magánházakban vagy táborokban. 1946 áprilisában Salzburgban még 15 tábor működött 12 699 lakóval, a táborokon kívül pedig 10 500-an éltek.²² A menekülteket a brit és az amerikai katonai igazgatás „Displaced Person”-ként (DP, „dípi”) jelölte. A „displaced” kifejezés az angolszász közigazgatási nyelvből származik, és ebben az esetben olyan személyekre vonatkozik, akik kikerültek saját életkörüzetükből és „áthelyeződöttekké” váltak. Az ENSZ már 1943 novemberében létrehozta a United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) segélyszervezetet. Ennek fő feladata a felszabadított területek civil lakosságának anyagi támogatása és a szövetséges csapatokkal együttműködve a „dípi” gyors repatriálása volt.²³ A szövetséges hatalmak definíciója szerint Ausztriában a „dípi” azok a nem osztrák civilek voltak, akik a háború következtében kerültek az országba, és szerettek volna visszatérni saját hazájukba, azonban ezt megfelelő segítség nélkül nem tudták megtenni. A DP-táborok és azok lakói arra emlékeztették az osztrákokat, hogy egy legyőzött és megszállt országban élnek. Jelenlétük mind a lakosság, mind a hatóságok körében elutasítást váltott ki, amely azonban a szövetségesek katonai jelenléte miatt nem realizálódott.²⁴

Magyar háborús bűnösök Salzburgban

A II. világháborúban a front elől menekülő magyarok – katonai és polgári személyek – elsősorban a nyugati hatalmak által megszállt tartományokban húzódtak meg, igyekezve elkerülni a szovjet övezetet. Szálasi Ferenc és a nyilasok is a front mögé húzódtak, visszavonva minden emberi és anyagi erejüket. A Szálasi-kormány 1944 decemberében hivatalait Budapestről a nyugati határ mellé telepítette. Szálasi több mint kétszáz emberével 1945. március 29-én hagyta el Kőszeget, majd Ausztrián át Németországba, a bajorországi Blaibachba²⁵ menekült. Ezután Salzburgba kerültek, ahol a kormányt az Österreichischer Hof nevű szállodában,²⁶ Szálasi pedig a Salzburg közelében lévő Mattsee-ben, a Gasthof

²² Sutter 1972: 9–10.

²³ Albrich 1988: 217–218.

²⁴ Albrich 1988: 218, 225, illetve Cseresnyés 1995: 59.

²⁵ Teleki Éva Bleibachot ír, hivatkozva a Szálasi-per anyagára (Teleki 1974: 288). Később Borbándi Gyula is Bleibachot említ (Borbándi 1989a: 15). A településnév azonban elírás lehetett a Szálasi-per anyagában. A szakirodalom alapján a nyilasok a Baden–Württemberg tartományban található Bleibachot (ma Gutach im Breisgau település egy része) nem érthették el, de a bajorországi Blaibachot már igen. A pontosítás gondolatmenetének ellenőrzését köszönöm Szakály Sándornak és Paksa Rudolfnak.

²⁶ Salzburg egyik előkelő szállodája.

Seewirt nevű vendégházban helyezték el. A nyilas kormány az utolsó minisztertanácsi ülését az Österreichischer Hofban tartotta. Szálasit és minisztereit az 1945. május elején bevonuló amerikaiak hamarosan őrizetbe vették. Szálasit július végéig a bajorországi Augsburgban őrizték, majd visszakerült Salzburgba, ahonnan 1945. szeptember közepén vitték át egy közeli amerikai táborba.²⁷ Innen 1945. október 3-án szállították repülőgéppel Budapestre, más szélsőjobboldali, háborús bűnökkel vádolt politikussal együtt.²⁸

Magyar „dípi”-élet Salzburgban

Az amerikai fennhatóság alá került Salzburgban a magyar menekültek ügyeinek intézésére létrejött egy bizottság is. Kontra László, a bizottság vezetője 1945. június 16-án így tudósított:

„[...] a főhadiszállás rádiója felhívta az ausztriai területen tartózkodó idegen nemzetiségűeket, hogy alakítsanak népi irodákat. Ennek a felhívásnak az alapján Salzburgban megalakult a Magyar Bizottság. A megszálló amerikai hadsereg illetékes tényezői azt tudomásul vették s így 1945. év május 13. óta a salzburgi kerületben élő magyarok ügyeit ezen bizottságon keresztül intézik.”²⁹

A bizottság többek között segítette elhelyezésüket, élelmezésüket, munkavállalásukat és a szétszakadt családok tagjainak felkutatását. Hétköznapokon 9–14 óra között volt félfogadás a főpályaudvarhoz közeli Hotel Európa nevű táborban lévő irodában. A bizottság vezetője írása végén a Magyarországra való hazatérés reményének adott hangot.³⁰

Az amerikai katonai kormányzat („Military Government”)³¹ a Magyar Bizottság számára engedélyezte, hogy anyanyelvükön közvetíthessék honfitársaiknak az idegen nyelven megjelent közleményeket. A heti egy alkalommal megjelenő ingyenes hivatalos közlönyben, a *Magyar értesítő*ben³² elsők között kértek mindenkit, hogy maradjanak jelenlegi tartózkodási helyükön, mert a magyar menekültek számára a hatóságok egyelőre nem adnak ki továbbutazási

²⁷ Szálasin kívül az alábbi háborús bűnösöket tartották fogva ebben a táborban: Endre László, Gömbös Ernő, Hain Péter, Hellebronth Vilmos, Imrédy Béla, Jaross Andor, Károlyi Ferenc, Kiss Ferenc, Kunder Antal, Matolcsy Mátyás, Pálffy Fidél, Perényi Géza, Simsai Lajos, Szilágyi László, Tóvári Károly, Vajna Gábor, Voigt Ede. MNM Történeti Fényképtár: 61.1190–61.1192, 66.635–66.636, 66.638–66.640, 64.4601, 64.4608.

²⁸ Borbándi 1989a: 13–16.

²⁹ Magyar értesítő 1945. június 16. 1.

³⁰ Magyar értesítő 1945. június 16. 2.

³¹ Ennek vezetője Wade H. Haislip tábornok volt. Hoffmann 1991: 2461.

³² A lap főszerkesztője Nyáry József volt. A felmerülő költségeket a Magyar Bizottság állta, többek között a magyar menekültek adományaiból. Magyar értesítő 1945. június 23. 1, 4. A *Magyar értesítő* első évfolyamának első három száma található meg az Országos Széchényi Könyvtár állományában (raktári jelzet: FM3/12553). A lap további sorsáról forrás nem áll rendelkezésre.

engedélyt. Másodsorban mindenkinek felhívták arra a figyelmét, hogy az esetleg még birtokukban lévő fegyvert szolgáltatassák be az amerikaiaknak, mert azok további engedély nélküli tartását a legszigorúbban fogják büntetni.

Az újságból más fontos információkat is megtudhatunk a táborban lakók életéről. A kijárási például reggel 5 órától este fél 10-ig volt engedélyezve. A légvédelmi szirénák funkciója a háború végeztével megváltozott: így a korábbi a „veszély elmúlt” jelzés a jövőben tüzesetet jelentett, és kizárólag a tűzoltók tájékoztatására szolgált. Az olvasókat a tiszti főorvos rendeletéről is tájékoztatták, amely szerint a salzburgi ivóvíz csakis forralva fogyasztható. A fenyegető kiütéses tífusz veszélyével pedig több lapszám is foglalkozott hasznos tanácsokat adva a betegséget terjesztő tetvek irtásához.³³ A salzburgi Magyar Vöröskereszt fontos feladatokat látott el a menekültek körében. Elsősorban a családtagjaikat kereső magyarok számára próbáltak segítséget nyújtani. Ezzel kapcsolatban Kovács Zoltán klinikai tanársegéd elmondta, hogy munkájuk során nehézségekbe ütköznek, és sok elégedetlenkedővel találkoznak. A családfelkutatási akciónak a *Magyar értesítő* is publicitást adott: második számában állandó rovatot indított, közreadva a keresett személyek adatait. A Magyar Vöröskereszt feladata volt továbbá a segélycsomagok szétosztása.³⁴

A mindennapi élet újraindulásának legfontosabb feltételét a munka felvétele jelentette. Ezért a hatóságok által e témában kiadott rendelkezésre is felhívták a magyar olvasók figyelmét. Eszerint minden 16–60 év közötti munkaképes embernek, aki még nem áll munkaviszonyban, jelentkeznie kellett a munkaügyi hivatalban.³⁵ Az UNNRA segélyszervezet salzburgi kórházának egyik orvosa például a magyar Koleszár László sebész volt.³⁶

A magyar menekülteket egyik főbb színhelye a Salzburghoz közeli glasenbachi tábor volt,³⁷ amelynek egyik épületében közel 500 magyar lakott. A *Magyar értesítő* tudósítójának első benyomása szerint „[...] mintha csak valami nyaralótelepen járnánk! Sok a zöld, az utak mind fásítva, középen futballpálya”. A tábor lakói hangsúlyt fektettek a sportra: a különböző nemzetiségű lakókból csapatok alakultak és egymással meccseket játszottak. A magyar férfiak egyforma öltönyeiről pedig kiderült, hogy az amerikaiak ezeket az SS-raktárakból osztották ki. A nők táborba érkezésükkor cipőt, harisnyát és fehérneműt is kaptak. Ellátásukról lelkesedve mesélték: „A koszt kitűnő és bőséges. És reggelire például tejes-

³³ Magyar értesítő 1945. június 16. 2; 1945. június 23. 2.

³⁴ Magyar értesítő 1945. június 16. 3; 1945. június 23. 3, 6.

³⁵ Magyar értesítő 1945. június 16. 3–4.

³⁶ Koleszár László (Kolozvár, 1888 – Caracas, Venezuela, 1965) az I. világháborúban sebész-eredes orvos volt, majd Kolozvárban a Vöröskereszt Szanatórium főorvosa. 1940-től négy éven át a kolozvári Ferenc József Tudományegyetem ortopéd kórházának igazgató főorvosa. A II. világháború után 1945-től a salzburgi UNRRRA-kórház munkatársa 1948-ig, majd nyugdíjazásáig a venezuelai Barquinsetoban dolgozott. 'Koleszár László' szócikk.

³⁷ A tábor nem azonos a salzburgi „Lager Glasenbach” amerikai internálótáborral (hivatalos nevén: Camp Marcus W. Orr). A jelen tanulmányban tárgyalt glasenbachi tábor a mai Rainer-laktanya helyén volt. Dohle – Eigelsberger 2011: 9.

kávét kaptunk lekvárral és vajjal. Ebédre marhagulyást, vacsorára ugyanazt és egy fél kenyeret.” A tudósítás az iskolai és a kulturális életről is tájékoztatott. Eszerint magyar elemi és középiskola működött a tábor területén.³⁸

Az ausztriai menekülttáborok szervezete 1945. szeptember végére alakult ki. Ekkor a menekülteknek körülbelül egynegyede lakott táborokban. Az itt élők ellátása kezdetben a megszálló csapatok feladata volt.³⁹ A szövetségesek az 1946 júniusában született második határegyezményben rögzítették, hogy a táborok lakóinak sorsáért ők a felelősek.⁴⁰

A II. világháború után számos Nyugat-Európában menedéket nyert magyar tért vissza hazájába. Az Ausztria nyugati övezeteiből hazatérőknek igen körülményes volt az útjuk, a szovjet zónában ugyanis csak a Szovjetunióba indulóknak biztosítottak szállítási eszközöket. Így mások mellett a magyaroknak is gyalogosan kellett megtenniük az utat hazájukig.⁴¹

A magyar menekültek Salzburgból történő hazatéréséről az első, a kutatás során fellelt forrás 1946. március 16-án kelt. A *Salzburger Nachrichten* tudósítása hazatérők vonatainak Salzburgba való érkezéséről számolt be. Eszerint egy nappal korábban, 1946. március 15-én egy kétszáz magyart szállító vonat futott be Bajorországból a főpályaudvarra.⁴² A hazafelé tartókat Salzburgtól Burgenlandig 14 segélyállomás várta és támogatta. Hónapokon keresztül biztosították a menekülteknek a napi háromszori étkezést, illetve állataiknak takarmányt.⁴³

A salzburgi menekültek hazaszállítása szintén megkezdődött. A katonai kormányzat a következő magyar transzport indítását 1946. április 2-ára tűzte ki. Meghatározták, hogy ezen a napon minden olyan magyarnak meg kell jelennie, aki nem rendelkezik az Idegenrendészeti Osztály 42. Gyalogos Hadosztály (DP-Hazatelepítési Szekció) által kiállított, érvényes tartózkodási engedéllyel. A transzport alóli mentesülést 1946. március 18. és 23. között lehetett személyesen kérvényezni.⁴⁴

A hazatelepítéssel nem minden magyar menekült értett egyet. Egy 1946. március 18-án kelt levél szerzője arra hívta fel a figyelmet, hogy az amerikai katonai hatóságok akadályokat gördítettek tartózkodásának meghosszabbítása elé. Panaszával Josef Kail követségi titkárhoz fordult. Elsőként egy ellentmondásra világított rá. A *Salzburger Nachrichten* 1946. március 18-i számából idézte Byrnes amerikai külügyminiszter nyilatkozatát, miszerint az Egyesült Államok nem kíván senkit akarata ellenére a hazájába való visszatérésre

³⁸ Magyar értesítő 1945. június 30. 3.

³⁹ Majtényi 2005: 366.

⁴⁰ Abkommen zwischen den Regierungen des Vereinigten Königreiches, der Vereinigten Staaten von Amerika, der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken und der Französischen Republik über den Kontrollapparat in Oesterreich vom 28. Juni 1946 (Zweites Kontrollabkommen). Verosta 1947: 104–112.

⁴¹ Albrich 1988: 224.

⁴² Heimkehr- und Rückwandererzüge, SN 1946. március 16. 3.

⁴³ Cseresnyés 1995: 63.

⁴⁴ Rückwanderertransport für Ungarn, SN 1946. március 16. 3.

kényszeríteni.⁴⁵ Ezzel állította szembe az előzőekben ismertetett újsághírt a tartományi napilap 1946. március 16-i számából. Az engedélyt 1945 novemberéig az amerikai hatóságok a Kapitelpplatz 2. szám alatt állították ki, ahol a levél szerzője időben megjelent, hogy saját és felesége tartózkodási engedélyét ismét meghosszabbítsa. Ott közölték vele, hogy ezen engedélyeket már a polgármesteri hivatal állítja ki, egészen február 20-ig. Ezért elment a polgármesteri hivatalba, ahol arról tájékoztatták, hogy a szóban forgó dokumentumokat ismét a Kapitelpplatz 2. szám alatti amerikai katonai hatóságok állítják ki. Mikor újra felkereste az amerikaiakat, egy őrmester kérdőre vonta, hogy tulajdonképpen mit keres ott. Iratait – így felesége munka- és az ő egyetemi hallgatói jogviszonyának igazolását – visszadobta neki, amely a további tárgyalást lehetetlenné tette. Ezután diszkréten érdeklődött az ügyintézés tapasztalt módja felől és az alábbi felvilágosítást kapta: „A Kapitelpplatzon ilyenfajta »demokratikus« bánásmóddal tisztelik meg a magyarokat.” Ennek alapjául az szolgált, hogy ott korábban egy sváb származású amerikai hadnagy tevékenykedett, aki gyűlölte a magyarokat, mivel azok a népi németeket kitelepítették.⁴⁶ Továbbá az őrmester azért bánt keményen velük, mert zsidó származású volt.⁴⁷ Kelemen Antal visszaemlékezésében is olvashatunk a magyar hazatelepítésekről. A százados találkozott egy bizonyos Harry nevű texasi kapitánnyal, aki 1945. szeptember vége óta egy kis egység parancsnokaként menekülttranszportokat kísért Salzburgból, és Komáromban adta át őket a magyar hatóságoknak. A texasi kapitány beszámolt arról, hogy az amerikai visszatelepítési hatóság csak 1945. szeptember elején tudta meg, hogy néhány transzport egyáltalán nem érte el Magyarországot, hanem kerülővel Sziberióban kötött ki. Ezt megakadályozandó, a továbbiakban fegyveresek kísérték a hazatérő magyar menekülteket.⁴⁸ Az UNRRA 1947. június 30-án beszüntette tevékenységét.⁴⁹ Ekkor minden további, a nyugati övezetekben maradt magyar hazatelepítésére történő kísérlet is lezárult.⁵⁰

1946 szeptemberéből fennmaradt három levél,⁵¹ amiket magyar menekültek küldtek haza családtagjaiknak a salzburgi Franz Joseph kaszárnyából.⁵² 1946. szeptember 15-én, vasárnap reggel 8 órakor hatan indultak el vonattal

⁴⁵ Az ENSZ közgyűlése 1946 februárjában elvi döntést hozott arról, hogy a még Európában található „dípi”-ket nem repatriálják kényszerrel. Cseresnyés 1995: 61.

⁴⁶ Vö. a magyarországi németek kitelepítése (1946–1948).

⁴⁷ AES EB Rohrachter 19/16. A brit megszállás alatt lévő Stájerországban mintegy kétezer magyar menekült (a tartományban tartózkodók 64%-a) fordult 1946. november végén a grazi rendőrhatalósághoz. A kérelmezők túlnyomó többségét elutasították, csak 25%-uk kapott pozitív választ. Ennek oka, hogy az angol kormány arra törekedett, hogy minden magyar hadifogoly és polgári menekült hazakerüljön Magyarországra. Cseresnyés 1995: 61.

⁴⁸ Kelemen 1992: 170.

⁴⁹ Olah 1979: 11.

⁵⁰ Cseresnyés 1995: 64.

⁵¹ ÁBTL 3.1.9. V-29426. 46/12, 46/21, 46/24. A leveleket teljes szöveggel közli Erdős 2011a: 24–27.

⁵² Más néven Camp Herzl, amely Salzburgban a Schranngasse és a Paris-Lodron-Straße között helyezkedett el. Salzburg DP Camp in Austria, 1945–.

Budapestről. Még aznap, 15 km-re Bécsből szálltak le a vonatról, ahonnan taxival mentek tovább az osztrák fővárosba. A taxisnak „70 cigarettát azaz 70 Schillinget” fizettek.⁵³ Bécsben a rendőrség átvizsgálta csomagjaikat, mert igen sokat vittek magukkal. Elmondták, hogy zsidó származásúként, illegálisan jöttek át Magyarországról kivándorlás céljából. A rendőrök erre elengedték őket, amiért a magyar menekültektől öt doboz cigarettát kaptak. A határátlépés egyébként a levélírók szerint egyszerűen végrehajtható volt Szombathelynél vagy Sopronnál, és a Joint⁵⁴ is segít. Néhány napos bécsi tartózkodás után, szeptember 17-én Bécsből a linzi Kleinmünchen táborba küldték őket, de már a vasútállomáson megszöktek, és saját költségükön továbbutaztak Salzburgba. Tudomásuk szerint onnan hamarabb indultak transzportok kitűzött úti céljukhoz. Salzburgba szeptember 18-án érkeztek és a Franz Joseph kaszárnyában kaptak szállást, ahol „nem nagy örömmel” fogadták őket. A tábor nagyon zsúfolt volt. A lakók közül kiemelték a nagy számú lengyel menekültet. „[...] a láger élet nagyon elszomorító”⁵⁵ – írta feleségének az egyik levél szerzője, aki egy helyiségben tartózkodott 40-50 lengyellel. Az ágyakkal kapcsolatban pedig a stutthofi koncentrációs táborhoz hasonlókról számoltak be. Egyikük a salzburgi táborban találkozott ráadásul egy litván nővel, aki őt felismerte, ugyanis Stutthofban egy blokkban voltak. A tábori körülmények egyik fontos további jellemzője az élelmezés hiánya volt: „Koszt semmi, de tűröm türelemmel.”⁵⁶ Érdekeség a salzburgi „árakról” szóló rövid ismertető: „1 cigiért 4 drb villamos átszálló jegyet vagy 1 l sört kapunk. Csak élelmiszert nem lehet semmi pénzért kapni. 100 cigiért vonaton egész Ausztriát át lehet utazni.”⁵⁷ Salzburgból való kivándorlásukhoz a francia Joint segítségére számítottak. Konkrét úti céljukat a levelekből nem ismerjük meg, csupán annyi derül ki, hogy azt minél hamarabb, Münchenen keresztül kívánták megközelíteni. A már idézett levél szerzője arról tájékoztatta feleségét, hogy a legközelebbi transzport 1946. szeptember 24-én indul Münchenbe, utána pedig naponta rendszeresen. A levélben továbbá többek között kétségeinek is hangot adott útja helyességét tekintve: „Sokszor azon gondolkodom, milyen vétek, [...] hogy nem megyek most vissza Érted és Erzsikémért, jaj Istenkém, milyen isteni is lenne [...]”⁵⁸

⁵³ ÁBTL 3.1.9. V-29426. 46/21.

⁵⁴ Joint/AJDC: American Jewish Joint Distribution Committee. Amerikai zsidó vezetők alapították 1914-ben. A következőkben tevékenysége kiterjedt több ország üldözött és sanyargatott zsidóságának megmentésére, védelmezésére, valamint gazdasági és társadalmi helyzetük javítására. Szita 2009: 9.

⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V-29426. 46/12.

⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-29426. 46/12.

⁵⁷ ÁBTL 3.1.9. V-29426. 46/21.

⁵⁸ ÁBTL 3.1.9. V-29426. 46/24.

MAGYAR „DÍPIK” SALZBURGBAN 1947-TŐL AZ ÖTVENES ÉVEK ELEJÉIG⁵⁹

1947-ben új szakasz kezdődött a magyar emigráció történetében, amely egészen az 1956-os forradalom és szabadságharc menekültrohamának megindulásáig tartott. Ekkor jelentek meg Nyugat-Európában azok, akik a szovjet megszállás, a törvénytelenségek, a terror, az általános elnyomás tényét elítélték és tovább elviselni nem tudták, de nem tartottak mindent törvénytelennek, ami a szovjet hadsereg jelenlétében történt.⁶⁰ A salzburgi magyar menekültek összetétele mind életkor, mind foglalkozás alapján igen különböző volt. Erre jó példa Fischer Jánosnak, egy Salzburgban, az emigráns magyarok körében tevékenykedő beépített ügynöknek 1949-ben kelt jelentése, amelyben felsorolta azokat a magyarokat, akiket Salzburgban megismert, valamint rövid jellemzést is adott róluk. Életkor szerint a huszonévesektől egészen a 65 éves korúig bemutatva a táborban élő kántortanítót, gimnáziumi tanárt, pedagógus házaspárt, egykori katonatiszteket, szakácsot, asztalost, esztergályost, sofőrt, okleveles gazdát, mezőgazdászt, földbirtokost, tengerészt, tisztviselőt, színházigazgatót, orvost és ügyvédet.⁶¹ A magyar állambiztonságnak Ausztriával szembeni első és legfontosabb feladata az ügynökök beszerzése, illetve odatelepitése volt. Mások mellett Ausztriát, mint a magyar emigránsokat befogadó országot is állandó megfigyelés alatt tartották, de ahogy az előző példa is mutatja, megfigyelték az országban működő magyar emigráns szervezeteket és személyeket is.⁶² A magyar menekültek első salzburgi napjainak rekonstruálásában igen jól használható Király Géza államvédelmi törzsrőmester a salzburgi magyar emigrációról és lágerekről szóló 1952. szeptember 2-án, Budapesten kelt összefoglaló jelentése.⁶³ Eszerint a Salzburgba érkező menekültnek – nemzetiségétől függetlenül – először a főpályaudvaron lévő menekültügyi irodában kellett bejelentkeznie. Ott kapott egy háromnapos „átvonuló szállásra” jogosító cédulát. Ezzel a pályaudvarral szemben lévő Hotel Európa tábor irodájába kellett mennie, ahol a CIC⁶⁴ munkatársai részletes kihallgatásnak vetették alá. Ennek során többek között kikérdezték az illetőt, mi a foglalkozása, hol lakott, milyen útvonalon és kinek a segítségével érkezett.⁶⁵ A regisztráció után mindenkit

⁵⁹ Az 1956-os salzburgi magyar menekültek történetéhez lásd Erdős 2010b.

⁶⁰ Borbándi 1989a: 133.

⁶¹ ÁBTL 3.2.4. K-693. 14–18.

⁶² Sz. Kovács 2011: 9–10. 1956 után a régi és az új menekültek között „egy láthatatlan vastag fal volt.” Az előbbieket nem bízták meg az „ötvenhatosokban”, úgy gondolták, hogy őket a kommunista rendszer küldte megfigyelőnek. Véggy-interjú 2009.

⁶³ ÁBTL 3.2.4. K-749. 34–43. A puchi, Hotel Európa, glasenbachi, lechsenfeldi, parschi és a Hellbrunner-Straße-n lévő táborokra vonatkozó részeket teljes szöveggel közli Erdős 2011a: 27–31.

⁶⁴ Counter Intelligence Corps: az amerikai hadsereg különleges alakulatainak hírszerzése volt.

⁶⁵ A kihallgatásról szóló információkat megerősíti a salzburgi Magyar Caritas működéséről (1949. június 9. – december 31.) szóló, a salzburgi magyar Actio Catholica lapjában közölt plébánosi jelentés is: „A Caritas átmenő szállását az osztrák hatóságok azzal a feltétellel engedélyezték, ha

megvizsgált és beoltott a tábor orvosa. A menekülteknek a Hotel Európa lágert három nap után el kellett hagyniuk. A tartózkodás „protekciónal” meghosszabbítható volt vagy pedig átkerülhettek egy másik, hosszabb tartózkodást biztosító barakkba.⁶⁶ A Hotel Európa táborban töltött napok után a magyar menekülteknek új szállást kellett keresniük. Egyik lehetőségük a Magyar Caritas 40 személyes „átmenő” szállása volt, ahol a lakók folyamatosan cserélődtek. 1949-ben 450 magyar fordult meg a Caritas-barakkban.⁶⁷ A szállás átmenő jellege, telítettsége számos konfliktust szült. Az ausztriai magyar Actio Catholica lapja, az *Ausztriai Tájékoztató* 1950. június 25-i száma *Így a Caritas, úgy a Caritas...* című riportjában megszólaltatott magyar menekültek elégedetlenségüknek adtak hangot. Egy „kopottruhás fiatalember” elmondta:

„Ma érkeztem, [...]. Tíznapja léptem [át] a határt. Gyalogoltam idáig, mert egy fil-lérem sincs. Halottfáradt vagyok, két napja nem ettem. S azt mondják, nincs hely a Caritasban. Minden ágy foglalt. Pedig pihenni, aludni szeretnék. A lábam is fáj. Szilánkos. A közelemben robbant egy akna...”

„Nem jól van ez így, [...]. Állandó szállást kéne csinálni a barakkból. Nyugodtan dolgozhatna az ember. Összeforraszthatna a társaság. Mindenki szívesen fizetné azt az egy Schillinget.” – mondta egy régebb óta ott lakó.⁶⁸

A Caritas-barakk magyar lakóinak egy része a nehéz körülmények ellenére vagy éppen azért egy futballcsapatot alakított. 1950-ből a csapat két győzelméről is beszámolnak a lapok, bár a körülményeket ismerve valószínű, hogy a játékosok az idő során cserélődtek. Az eredmény márciusban a salzburgi Ford Művekkel szemben 1:0 volt, június 17-én az első osztályú Amateur SV ellen pedig 2:1 lett. Az utóbbi esetben a csapat kapitánya „Kocsis úr”, a Caritas raktárosa és szállásmestere volt, aki a mérkőzés előtt már biztosnak tartotta a győzelmet: „Elsőosztályú csapat, de úgy elagyabugyaljuk a sógorokat, hogy nem teszik ki a kirakatba.”⁶⁹

Az 1948–1949 táján Salzburg környékén tartózkodó magyarok létszámáról két adatsor áll rendelkezésre. Az egyik csupán Salzburgra korlátozódik: a Hotel Európa táborban 1948. október 1. és 1949. szeptember 30. között 3025 magyar lakott. A másik már az egész tartomány magyarságáról beszámol. Az 1949. szeptember 1-jei statisztika szerint összesen 2873 magyar tartózkodott a salzburgi tartományban.⁷⁰ A két adatsor ellentmond egymásnak, annak ellenére, hogy egy

kizárólag azokat a magyar menekülteket vesszük fel, akik előzőleg a »Hotel Európa« szűrővizsgálatán átesetek, illetve ott már laktak.” *Tájékoztató* [é. n.] 5.

⁶⁶ ÁBTL 3.2.4. K-749. 39.

⁶⁷ *Tájékoztató* [é. n.] 5.

⁶⁸ Ausztriai *Tájékoztató* 1950. június 25. 7.

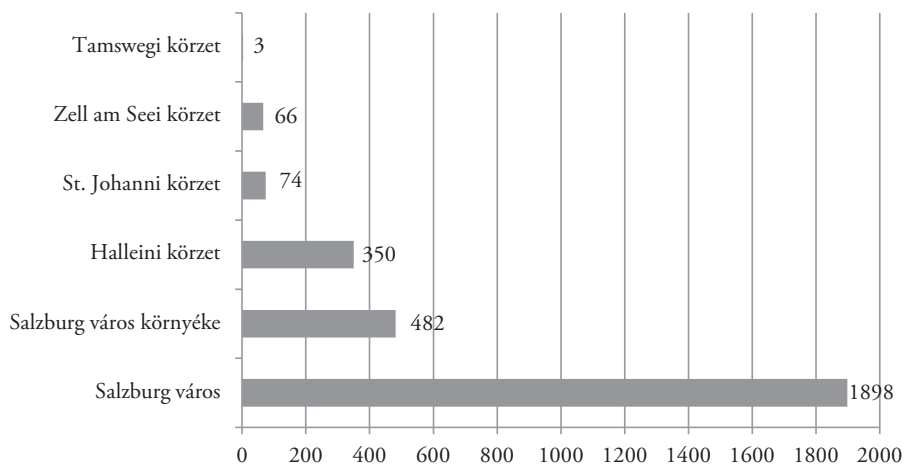
⁶⁹ *Tájékoztató* 1950. március 12. 6; Ausztriai *Tájékoztató* 7, 12.

⁷⁰ SLA Landesamt für Umsiedlung: Jahrestätigkeitsberichte 1947–1954 (Karton 171).

forráscsoportból származnak. Az 1949. szeptember 1-jén készült felmérés jóval kevesebb magyar menekültet mutat, mint az azonos időintervallumban készített Hotel Európa-statisztika. Az utóbbi szerint tehát 3025 magyar tartózkodott a Salzburg városában található menekülttáborban, míg az előbbi 1898 magyart tartott számon szintén Salzburg városban. A fennálló ellentmondás további források hiányában egyelőre nem oldható fel. Annyi bizonyos, hogy a magyar menekültek túlnyomó része Salzburg városban és környékén tartózkodott.

1. ábra

A magyar menekültek száma (fő) Salzburg tartományban (1949. szeptember 1.)

Forrás: SLA Landesamt für Umsiedlung: Jahrestätigkeitsberichte 1947–1954. (Karton 171).

A Caritas a salzburgi magyarok szolgálatában

A salzburgi Magyar Caritas és annak vezetője, Mihályfi János salzburgi római katolikus lelkész kiemelkedő szerepet töltött be a magyar menekültek életében. Mihályfi atya Baján született 1905. június 22-én. A kalocsai főegyházmegyében szentelték pappá 1928-ban. 1936-tól egy éven át Berlinben folytatott tanulmányokat. Többször indult ellene fegyelmi eljárás a harmincas-egyvenes években. 1945-ben kiutasították Bácskából, innen egy átmeneti foktői periódus után Ausztriába került; 1948-tól 1986-os haláláig a salzburgi magyar közösség lelkésze lett.⁷¹ Mihályfiról a „Berkesy Tibor” fedőnevű ügynök 1949. szeptember 3-án kelt kézzel írt jelentésében a következőket írja:

⁷¹ Mihályfi János haláláig megmaradt a kalocsai főegyházmegye kötelékében. 1986. november 22-én – életének 82., papságának 58. évében – Salzburgban hunyt el. Vö. Lakatos; AES EB Rohraher 19/16; Verordnungsblatt 1986: 171.

„A plébános [...] Salzburg legnagyobb fasisztája. Kérlelhetetlenül szid mindent, ami demokratikus. Fantasztikus szónoki képesség. Az amik (értsd: amerikaiak – A Szerző) nem szeretik, mert őket is állandóan szidja. Lakása a Mönchsbergi kolostorban van. A katolikusok nagyon szeretik.”⁷²

Mihályfi nézeteire hasonlóképpen emlékezett vissza Véghy Károly salzburgi nyugdíjas református lelkész is.⁷³ Lakatos Andor a kalocsai főegyházmegeye 1945 előtti perszonális iratanyagából arra következtet, hogy Mihályfi „nehéz ember” volt, állandóan konfliktusai támadtak környezetével, rendszeresen panaszkodtak rá a hívek és munkatársai is, gyakori sértései miatt. Indulatos megjegyzései között előfordultak politikai jelzők is, például „kommunistázott”, de a hasonló helyzetekben valójában nem a politikai meggyőződés, inkább az indulat és a harag érzése, illetve annak levezetése dominált. Hivatali előjárói nehezen tudták kezelni helyzetét, úgy látták, kevés benne az önfegyelem és az alázat a változáshoz.⁷⁴ A salzburgi Magyar Caritas⁷⁵ tevékenységéről a *Tájékoztató*⁷⁶ című lap és Mihályfi egyik féléves jelentése a legfontosabb forrás.⁷⁷ Ebben az 1949. június 9. és december 31. közötti időszakot foglalta össze. A Magyar Caritas jogilag a salzburgi érseki Caritasverband fennhatósága alá tartozott. Helyiségei az Ignaz-Harrer-Straße 2. sz. alatt lévő tábor 6-os barakkjában voltak, ahol iroda, orvosi rendelő, raktár, gondnoki szoba, szeneskamra, valamint átmenő szállás állt rendelkezésre. Legfőbb támogatója a National Catholic Welfare Conference (NCWC), illetve az amerikai magyarság volt. Mihályfit Andreas Rohrer salzburgi érsek nevezte ki 1949. május 28-án a Magyar Caritas vezetőjévé. Elődje Solymos László volt. Mihályfinak három belső munkatársa volt: az adminisztrációért és az adományosztásért felelős

⁷² ÁBTL 3.2.4. K-637. 24.

⁷³ Véghy-interjú 2009. Véghy Károly (Szentgyörgyvölgy, 1927–). Református segédlelkészként szolgált Győrben, amikor 1957. február 22-én elhagyta Magyarországot. Salzburgban telepedett le, ahol magyar református lelkészként először a menekülttáborokban kezdte meg munkáját. 1970–1988 között Vorarlbergben szolgált, majd visszatért Salzburgba. ÁBTL 3.2.4. K-2269. 13; Véghy-interjú 2009.

⁷⁴ Ezúton köszönöm Lakatos Andor szíves közlését.

⁷⁵ A salzburgi Magyar Caritas 1968. január 1-jén szűnt meg. A szervezet teendőit egy háromtagú Magyar Bizottság vette át az osztrák Caritas keretében. Nemzetőr 1968. január hó. 10; MOL XIX-J-1-j 18. d. 10-19-00728/1. Összefoglaló az ausztriai emigrációról, 31.

⁷⁶ A *Tájékoztató* a salzburgi magyar Actio Catholica heti rendszerességgel megjelenő lapja volt. Szerkesztője, Fischer János egy 1949-es (a pontos dátum ki van takarva a dokumentumon – A Szerző) jelentése szerint Nehéz Ferenc volt. Nehéz egyben a salzburgi Magyar Caritas titkára is volt. Fischer János a magyar államvédelmi szervek szolgálatában állva Salzburgban a Magyar Caritas tolmácsaként dolgozott. ÁBTL 3.2.4. K-693. 3, 10, 14. Nehéz Ferenc (Dunamócs, 1912 – Los Angeles, 1978) író, újságíró tanulmányai végeztével többek között a *Komáromi Lapok* szerkesztője, a *Prágai Magyar Hírlap* és a pozsonyi *Magyar Minerva* tudósítója volt. 1949-ben Ausztriába menekült. 1951-ben kivándorolt az Egyesült Államokba és Los Angelesben telepedett le, ahol vasgyári munkásként dolgozott. Regényeket, elbeszéléseket, irodalmi szociográfiákat írt. Borbándi 1992: 271.

⁷⁷ *Tájékoztató* [é. n.] 3–15. A jelentés kelt: Salzburg, 1949. december hó 31-én.

beosztott; a hivatalokkal, az IRO-val⁷⁸ és egyéb szervezetekkel való összekötő; a raktáros-gondnok, aki az átmenő szállás irányítását is ellátta.⁷⁹

Ahhoz, hogy a Caritas adományokkal tudja ellátni a menekült salzburgi magyarságot, neki is adományokra volt szüksége. Pénzbeli támogatást csupán az NCWC nyújtott, ezért Mihályfi elindította az „Adj, hogy adhassunk!” mozgalmat: „Ennek a mozgalomnak célja, hogy a magyarságot társadalmi úton összefogja, megértesse vele, hogy nem szabad csak másoktól várnunk a segítséget, mert magunknak, magyaroknak is áldoznunk kell a szegény magyarság nyomorának enyhítéséért.” A mozgalom önkéntes munkatársai, a „tizedesek” összeírták a körzetükben lakó magyarokat, környezettanulmányt végeztek és felkérték őket, hogy lehetőségeikhez képest havi rendszerességgel egy bizonyos összeget ajánljanak fel a Caritasnak. A tizedesek irányításával, újak szervezésével a „főtizedes” lett megbízva. A tizedesekből mindig hiány volt. A Mihályfi jelentésében közölt részletes pénztári elszámolásból kiderül, hogy a mozgalom nagyon sikeres volt,⁸⁰ támogatta az Actio Catholica⁸¹ (AC) is, amely hetilapját, a *Tájékoztatót* a felajánlott összeg fejében, illetmény gyanánt adta a mozgalomban résztvevők számára és magában a mozgalom irányításában is aktívan részt vett. Adományosztásra minden kedden és pénteken, az idők során változó időpontban került sor. Az adományosztásnál minden alkalommal figyelembe vették az adományozó rendelkezését, így többször adódott probléma az igénylőkkel. Például abban az esetben, ha kikötötték, hogy az adományt csak betegeknek oszthatják ki, nem adhatták át egészségeseknek, még ha azok szociális helyzetüknél fogva rászorultak is voltak. Az adományosztásnál, illetve az igényjogosultság megállapításánál a „lágérapostolok”⁸² javaslatát is figyelembe vették. Mihályfi heti rendszerességgel tartott számukra értekezletet, amelyen azok beszámoltak munkájukról és a felmerült problémákról.⁸³

A Caritas egyszeri és betegségyeket osztott ki, illetve okmányok és az azokhoz szükséges fényképek beszerzésére is adott támogatást. Az egyetemi és főiskolai hallgatókat, valamint a középiskolásokat ún. gyorsgégyben részesítették. Ezek közé számított az iratok beszerzésére, tanulmányokra és vizsgákra nyújtott támogatás. Az elemista tanulókat egységesen segélyezték: havi útiköltségre, tanzserekre és karácsonyi csomagokra adott összeggel.⁸⁴ A segélyezésnél csak azokat

⁷⁸ Az ENSZ által felügyelt Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (International Refugee Organization) 1946 decemberében jött létre. Soós 1998: 1024.

⁷⁹ *Tájékoztató* [é. n.] 3.

⁸⁰ *Tájékoztató* [é. n.] 7–15.

⁸¹ A 19. század végén actio catholicaként emlegették azt a mozgalmat, amely a világiaknak az egyház apostoli munkájába való bevonását tűzte ki céljául. Szervezett formájában XI. Pius pápa indította el 1922-ben az Actio Catholicát. Gianone 2000: 275.

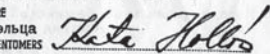
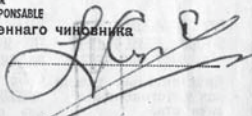
⁸² A lágérapostolok az AC táborokban megalakított helyi bizottságait vezették. „Feladatuk az AC céljainak megfelelően a hitbuzgalmi, kulturális és karitatív tevékenység. Az adományok kiosztása, az Adj, hogy adhassunk mozgalom szervezése, stb. [...]”. *Tájékoztató* 1950. március 12. 9.

⁸³ *Tájékoztató* [é. n.] 3–6; 1949. október 23. 6., 1950. január 29. 4; 1950. február 26. 10; 1950. március 12. 9.

⁸⁴ *Tájékoztató* [é. n.] 8–9; 1949. október 23. 6.

1. kép

Hollós Kata menekültigazolványa

	FULL NAME Kata NOM ET PRENOMS Имя и фамилия FAMILIEN- UND VORNAME	HOLLÓS
	DATE OF BIRTH DATE DE NAISSANCE День рождения GEBURTSDATUM	24.10.1907.
	PLACE OF BIRTH LIEU DE NAISSANCE Место рождения GEBURTSORT	Marcali-Somogy/Hungary
	PRESENT ADDRESS ADRESSE ACTUELLE Настоящее местожительство DERZEITIGE ADRESSE	Salzburg, Getreidegasse 26.
SIGNATURE OF HOLDER SIGNATURE DU TITULAIRE Подпись владельца UNTERSCHRIFT DES EIGENTUMERS		
SIGNATURE OF ISSUING OFFICER SIGNATURE DE L'OFFICIER RESPONSABLE Подпись ответственного чиновника UNTERSCHRIFT DES VERANTWORTLICHEN OFFIZIERS		
DATE OF ISSUE DELIVRE À LE Число выдачи DATUM DER AUSGABE	15. Okt. 1951	VALID ONLY UNTIL SEULEMENT VALABLE JUSQU'A Лейтсвітально только до GÖLTIG NUR BIS ZUM
A-505-2010		VALID UNTIL THE END OF OCCUPATION

Forrás: Holokauszt Emléközpont, Gyűjtemény: 2011.958.5.

vehették figyelembe, akiknek volt „négy nyelvű személyazonossági igazolványuk, lakbejelentőjük, Betreuungskartéjuk és tizedesi ajánlásuk”.⁸⁵

Az előbbieken felsorolt dokumentumok közül a kutatás során egy négy nyelvű személyazonossági igazolványt sikerült beazonosítani. A Holokauszt Emléközpont Gyűjteményében található angol–francia–oros–német nyelvű fényképes „Flüchtlingsausweis”-t (menekültigazolvány) az ausztriai IRO állította ki Salzburgban 1951. október 15-én, Hollós Kata részére. Az igazolvány rovatai között a személyes adatokon túl a felelős tisztviselő aláírása, a kiállítás dátuma és az érvényesség ideje található. A 89008. sorszám alatt kiállított dokumentum az IRO működésének végéig lett érvényesítve. Az igazolvány hátlapján lévő tudnivalókból („Wichtige Mitteilung”) megtudjuk, hogy a személyazonossági igazolvány tulajdonosa jogosult volt az IRO támogatását igénybe venni. Tulajdonosának az igazolványt mindig magánál kellett tartania és ügyelnie kellett, nehogy elveszítse. Amennyiben a dokumentumban lévő adatok bármiféle kiegészítésre vagy megváltoztatásra szorultak, abban az irodában kellett jelenteni, ahol azt kiállították.⁸⁶

⁸⁵ Beszámoló 1950. november 5. 12.

⁸⁶ Holokauszt Emléközpont, Gyűjtemény: 2011.958.5.

A Caritas-adományok körül visszaélések is történtek. Többek minden rászorultság nélkül jelentkeztek adományért, még követelődtek is, amikor pedig kérésük nem teljesült, átkozódtak és szitkozódtak. Mások a kapott holmit sértődötten visszadobták, mivel használat nem, csak újat fogadtak el: „Olyan vacak holmit kaptam dobhatom a szemétre.”⁸⁷ – mondta egy elégedetlen hölgy a Caritas irodájában 1950 nyarán. Előfordult „amikor igényjogosultak jelentkeztek s megkapván az adományt, azt eladták s árát a vendéglőkben hagyták” – tájékoztat Mihályfi féléves jelentésében.⁸⁸ Mindezek ellenére a Caritas-akciók nagyon fontos szerepet töltek be az emigránsok életében.

A salzburgi magyarokat élelmiszeradományokkal is segítették. Az amerikai magyarság által küldött összegből 1949-ben több hónapon keresztül ebédeltetési akciót bonyolított le a Caritas. Az akció a *Szent Antal tányérja* nevet kapta, és az egyik salzburgi vendéglő közreműködésével bonyolították le.⁸⁹ Megszervezték a menekültek egészségügyi ellátását is. Önkéntes orvosok rendszeres általános, bel-, gyermek- és nőgyógyászati rendelőt tartottak. A kezelés ingyenes volt. Az orvosi rendelőket az NCWC és az amerikai magyarság által összegyűjtött pénzből sikerült berendezni. A kórházban lévő magyar betegek látogatására két szociális testvér vállalkozott. Hetente vittek nekik élelmiszert, pénzsegélyt, valamint olvasnivalót is.⁹⁰

Kulturális lehetőségek, oktatás és hitélet

Az 1947 utáni salzburgi magyar kulturális élet első ismert dokumentuma egy *Ausztriai magyar anthológia* című kiadvány, amely verseket és elbeszéléseket foglal magában. A könyvet az Ausztriai Magyar Cserkészszövetség Kultúr szolgálata adta ki 1948-ban Salzburgban, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc évfordulójára. Az Ausztriában élő emigráns szerzők⁹¹ célja Könnnyű László előszóiban írt gondolatai szerint az volt, hogy:

„példázzák az emigráció testvéri összetartását. De ápolni akarjuk a magyar szellem örök egységét és folytonosságát is, amikor szemünket [...] nagy magyar emigráns költőre: Batsányi Jánosra szegezzük, aki Kufsteinben raboskodott, Bécsben harcolt és Linzben ette, közel 30 évig az emigráció keserű kenyerét.”⁹²

⁸⁷ Ausztriai Tájékoztató 1950. június 25. 8.

⁸⁸ Tájékoztató [é. n.] 4.

⁸⁹ Tájékoztató [é. n.] 5.

⁹⁰ Tájékoztató [é. n.] 4–5; 1949. október 23. 7; 1950. január 29. 4.

⁹¹ A szerzők: Liszt Nándor, Bánáthy Béla, Bíró Gyula, Bodonyi Károly, Farkas István, Fogarassy Enikő, Könnnyű László, Őrs András, Soproni Bálint, Szathmáry Lajos, Vasi János, Tinschmidt Ernő.

⁹² Ausztriai magyar anthológia 1948: 2.

A következő évben a szabadságharc salzburgi megünnepléséről már *A Helyzet*⁹³ című lap tudósított: „Salzburgban, eddig soha nem látott tömeg előtt az Egyetem aulájában 13-án, vasárnap délelőtt rendezte meg a salzburgi magyar Caritas az ünnepséget gazdag és kiváló művészek által interpretált műsorral.” Az ünnepi beszédet Mihályfi János atya mondta. A glasenbachi⁹⁴ és a parschi IRO-tábor⁹⁵ magyar lakói szintén megünnepelték március 15-ét.⁹⁶ 1950-ben anyagi okokból már nem tudtak központi ünnepséget rendezni, ezért az egyes táborokban külön megemlékezést tartottak. A *Tájékoztató* külön közölte a hellbrunni március 15-én, a glasenbachi március 18-án, és a puchi táborban⁹⁷ március 19-én tartandó ünnepségek programját. Nemcsak a táborokban lakók, hanem a salzburgi magyar iskola diákjai is megemlékeztek az évfordulóról március 15-én a Plainstraße-n lévő épületben.⁹⁸

Az Actio Catholica az emigráns közösség tudományos igényeiről kívánt gondoskodni a szerda esténként a Hofstallgasse 2. szám alatt⁹⁹ megrendezett szabadegetemi előadásaival. A belépés díjtalan volt. Az előadásokról az AC *Tájékoztató*

⁹³ *A Helyzet* független politikai hetilap első száma 1949. február 3-án Salzburgban jelent meg. Felelős szerkesztője Farkas István, szerkesztője Szathmáry Lajos volt. Elsősorban a magyarországi belpolitikai, továbbá külpolitikai eseményekről tudósítottak. *A Helyzet* rövid életű volt, mindössze nyolc száma jelent meg. 1949. április 29-én már *Új Nemzedék* címmel került az olvasókhoz. Ez annak az *Új Nemzedék* c. lapnak volt a folytatása, amelyet Budapesten 1944 őszén betiltottak, majd a kommunista hatalom se engedte megjeleníteni. A salzburgi *Új Nemzedék*nek Saly Dezső és Nagy Kázmér lettek a szerkesztői. Nagy Kázmér és Juhász Vilmos 1949 májusában egy újabb salzburgi megjelenésű lapot indított *Sorsunk: a szabad szellemi élet független folyóirata* címmel. A szépirodalmi írásokat, tanulmányokat, kritikákat közlő lapot minden hónap elején szétküldték a világ magyarságának. *A Helyzet*, 1949; *Sorsunk*, 1949; Németh (összeáll.) 1975: 114.

⁹⁴ A táborról Király Géza 1952-es jelentése a következőket írja: „A léger kb. 25 barakk épületből áll, 4-5000 férőhelye van. A szobák fűthetőek, minden szobában kályha van. [...] A lakásért és ellátásért azoknak, akik dolgoznak 96 schillinget kell fizetniük havonta. Akik nem dolgoznak, azok heti két napot közmunkát végeznek a léger részére. Ezek nyilván vannak tartva és ellenőrzik, hogy ledolgozzák az előírt két napot. Ellátás hetenként és fejenként 10 dkg zsír, 10 dkg hús, 15 dkg margarin, 4 naponként 1 kg burgonya, ½ kg barna kenyér. Ezenkívül hetenként 15 dkg cukor és ugyanannyi só, valamint 1 kg liszt. A gyermekeknek a fentiekén kívül reggelenként két dl tejet adnak. Az IRO 48 pontos utalványt adott minden légerlakónak, amely különböző meghatározott ruházati cikkek kiváltására jogosít. A glasenbachi légerban a többiekhez viszonyítva a legjobb az ellátás és a legnagyobb a munkalehetőség. A légerlakók főként építészeknél dolgoznak segédmunkásként.” ÁBTL 3.2.4. K-749. 42.

⁹⁵ Parsch Salzburg egyik városrésze. Király Géza a parschi táborról a következőket írja: „[...] itt kb. 3000 magyar él, ezenkívül oroszok, románok, csehszlovákok és jugoszlávok mintegy 500-an.” ÁBTL 3.2.4. K-749. 43.

⁹⁶ *A Helyzet* 1949. március 17. 6.

⁹⁷ A település teljes neve: Puch bei Hallein, Salzburgtól délre, 10-15 km-re található. Király Géza jelentése szerint a táborban 22 barakk volt és háromezer embert tudott befogadni. ÁBTL 3.2.4. K-749. 34.

⁹⁸ *Tájékoztató* 1950. március 12. 5, 10.

⁹⁹ Az épület ma a salzburgi Paris-Lodron-Universität központi könyvtárának ad helyet.

című lapja adott hírt. Ennek alapján az alábbi táblázatban foglaltuk össze az egyes alkalmakat.

Dátum	Előadó	Előadás címe
1949. október 19.	Kubinszky Lajos egyetemi magántanár	A magyar nevelés eszményei ¹⁰⁰
1949. október 26.	Barankovics István ¹⁰¹	Egyház és állam a vasfüggöny mögött ¹⁰²
1950. január 18.	Czikan-Zichy Móric	Az Egyház szociális törekvései ¹⁰³
1950. január 25.	Balázs Nándor	A fizika új útjai ¹⁰⁴
1950. február 1.	Horváth Elek, az ausztriai AC elnöke	A pápaság és püspökség intézménye ¹⁰⁵
1950. február 22.	Nagy Kázmér, az Új Ember volt munkatársa	Az Egyház és a gazdasági élet ¹⁰⁶
1950. március 1.	Horváth Barna egyetemi tanár	Emberi jogok és nemzetközi jog ¹⁰⁷

Az AC szabadegyetemi előadásai, 1949–1950.

1949. október 29-én este 7 órai kezdettel a *Tájékoztató* című lap körül csoportosuló salzburgi magyar írók és költők irodalmi estet rendeztek a glasenbachi tábor színháztermében. Mások mellett Szathmáry Lajos humoreszkeket adott elő, Nehéz Ferenc pedig novellával szerepelt. A műsort zene és énekszámok egészítették ki. Az estet másnap a parschi IRO-tábor színháztermében megismételték. Mindkét programra hivatalos volt Salzburg és környékének magyarsága.¹⁰⁸ A glasenbachi tábor színházterme folyamatosan helyet adott kultúresteknek és ünnepélyeknek. Több *Magyar estet* is rendeztek a tábor magyar iparosai, munkásai az írókkal és költőkkel, valamint a seekircheni magyar parasztfjúsággal összefogva.¹⁰⁹ Emellett jótékonyági estnek is helyet adott, amikor az AC szer-

¹⁰⁰Tájékoztató 1949. október 23. 7.

¹⁰¹Barankovics István kereszténydemokrata politikus 1949-ben emigrált Ausztriába és Salzburgban telepedett le, ahol a Központi Magyar Iroda vezetője lett. Az iroda azonos címen (Ignaz-Harrer-Straße 2.) szerepelt a Magyar Caritas-szal. A salzburgi iroda alá tartozott a grazi és az innsbrucki magyar menekültügyi iroda. Ezekről jelenleg csupán egy néhány oldalas forrás, A Magyar Iroda 7. sz. körlevele áll rendelkezésre. A körlevél alapján azonban csak részleges képet kaphatunk az irodák működéséről: a magyar menekültek helyi életének és esetleges kivándorlásuknak segítése volt a feladatuk. Barankovics 1951-es Egyesült Államokba való kivándorlásáig vezette a salzburgi irodát. ÁBTL 3.2.4. K-1443. 165; A Magyar Iroda 7. sz. körlevele 1950. augusztus 25. 7.

¹⁰²Tájékoztató 1949. október 23. 1.

¹⁰³Tájékoztató 1950. január 29. 9.

¹⁰⁴Tájékoztató 1950. január 29. 9.

¹⁰⁵Tájékoztató 1950. január 29. 4.

¹⁰⁶Tájékoztató 1950. február 26. 5.

¹⁰⁷Tájékoztató 1950. február 26. 9.

¹⁰⁸Tájékoztató 1949. október 23. 2.

¹⁰⁹Tájékoztató 1950. február 19. 9; 1950. február 26. 7.

vezésében 1950. július 1-jén a parschi magyar tűzkárosultak javára gyűjtöttek. Az est során szavalatok és egy énekszám hangzott el, valamint bemutatásra került Nehéz Ferenc *Hullámszik a búzatenger* című dalos-táncos színdarabja is.¹¹⁰ A glasenbachi táborban a kultúra további ápolásának adott otthont az YMCA¹¹¹ által működtetett terem. Itt a lágerlakók részére könyvek, újságok, rádió és társasjátékok álltak rendelkezésre. A magyarok hitéletéről pedig a *Tájékoztató*ból megtudhatjuk, hogy „fejlődőnek mondható. Rendszeres szentmise, predikáció van. Lelkigyakorlatot is tartottak.”¹¹² Az iskolások tanítása terén más helyzet uralkodott a táborban, mint 1945-ben. 1950-ben már nem működött magyar iskola a glasenbachi táborban, a gyermekek pedig nehezen tudtak bejárni a salzburgi magyar iskolába.¹¹³ Ezért a magyar tanulók nagy része osztrák iskolába iratkozott be. A salzburgi AC a helybeli pedagógusok bevonásával magyar iskolát szervezett. Hetente 4–6 órában tanították a magyar nyelv, helyesírás, fogalmazás, irodalom, történelem, földrajz, ének tantárgyakat. Az iskola gondolatát a tábor amerikai vezetője is támogatta.¹¹⁴ A salzburgi magyar iskola mellett létesült a Magyar Gyermekek Mindszenty Otthona, amely a napközi otthon és internátus mellett elemi iskolát is működtetett. Működési idejéről a kutatások során nem került elő forrás, megalakulásáról a *Mindszenty népe* című, Salzburgban megjelent lap tájékoztatót 1951–1952 fordulóján. Az intézmény „otthontalan, elhagyatott, árva bolyongó menekült magyar gyermekek” számára volt fenntartva a Schallmooser Hauptstraße 34. szám alatt.¹¹⁵

A salzburgi magyarok számára a közös szórakozás lehetősége is adott volt. A *Tájékoztató* a salzburgi Magyar Segélyező Bizottság által rendezett farsangi mulatságról számolt be 1950. január 29-én. Az est igen jól sikerült, annak bevételét jótékony célokra használták fel.¹¹⁶

A salzburgi AC kölcsönkönyvtárával is bővítette az emigráns magyar kulturális lehetőségek körét. A rendkívüli népszerűségnek örvendő könyvtár azonban kevés könyvvel, alig száz kötettel rendelkezett 1949 őszén. A *Tájékoztató* hasábjain keresztül felhívást intéztek annak érdekében, hogy a könyvtár állományát gyarapítani tudják. Kérték, hogy a magántulajdonban lévő köteteket adják át, illetve küldessenek postán hazulról könyveket. Figyelmeztetésként megfogalmazták: „el ne feledjétek édes nyelvünket, hiszen ha az elvész, elvész a nemzeti jelleg is”.¹¹⁷ 1950 nyarán a magyar könyvtár állománya már több mint 500 kötet volt.¹¹⁸

A salzburgi magyar katolikusoknak vasárnap délelőtt 11 órakor Mihályfi János mondott szentmisét a belvárosban található Szentháromság-templomban

¹¹⁰Ausztriai Tájékoztató 1950. június 25. 12.

¹¹¹World's Young Men's Christian Association: egy nemzetközi keresztény ifjúsági szervezet.

¹¹²Tájékoztató 1950. február 19. 9.

¹¹³A salzburgi magyar iskola tanítónője Sőreghy Rezsóné volt. Tájékoztató 1949. október 23. 8.

¹¹⁴Tájékoztató 1950. február 19. 9.

¹¹⁵Mindszenty népe 1951. december 15. – 1952. január 15. 67.

¹¹⁶Tájékoztató 1950. január 29. 9.

¹¹⁷Tájékoztató 1949. október 23. 4.

¹¹⁸A Magyar Iroda 7. sz. körlevele 1950. augusztus 25. 5.

(Dreifaltigkeitskirche). A templomot Karl Berg kanonok engedélyével használhatták.¹¹⁹ A hellbrunni városrészben élőknek Révész Dezső görög katolikus pap mondott szentmisét hétköznaponként 8 órakor, vasár- és ünnepnapokon délelőtt 10 órakor. A Salzburghoz közeli táborok magyarjainak a misét minden második vasárnap Nagy József volt csopaki plébános tartotta: Puchban a községi templomban, Glasenbachban pedig a goldensteini zárdatemplomban.¹²⁰

Az ifjúsági közösségek szervezése fontos feladata volt az emigrációban élő magyarságnak. Salzburgban Nyikos Gyula egykori kereskedelmi iskolai tanár magyar cserkészcsapatot alakított 1945-ben. Ezt 1950 elejéig vezette, amikor családijával együtt kivándorolt az Egyesült Államokba. Nyikos utódja Vass Géza lett. A csapatban minden munkával rendelkező cserkésznek havi 10 Schilling tagdíjat kellett fizetnie. A közösség 1951-ben hatszáz főből állt. Szoros kapcsolatot ápoltak tengerentúli csapatokkal, akiktől jelentős anyagi támogatásban részesültek.¹²¹

Munka és képzés

A korabeli újságok 1949–1950-ben megjelent hirdetéseiből betekintést nyerhetünk a salzburgi magyarság munka- és képzési lehetőségeibe. A Menekültek Gazdasági Munkaközössége¹²² 1949 őszén elsősorban kézműveseknek kínált lehetőséget az általuk szervezett karácsonyi vásáron és kiállításon. Továbbá az alábbi szakmákra kerestek munkaerőt: iparművész, babakészítő, eladó-ügynök, csipkeverő. A Caritas-barakk lakói közül egyesek vállaltak órajavitást, illetve kötött holmik készítését. Hírt adtak Salzburgban élő magyar szabókról és cipészekről is. Egy – a parschi táborban lakó – magyar menekült rádiójavitást és villanszerelést is vállalt.¹²³

Új szakmák elsajátítására is nyílt lehetőség. A Magyar Caritas egyik helyiségében kozmetikai tanfolyam, míg egy helyi sofőriskolában hathetes autóvezető-képzés indult. Utóbbi végén eredményes vizsgázás esetén osztrák vezetői engedélyt állítottak ki. Dancs Miklós fényképészeti tanfolyamot szervezett. Az új szakmák mellett az emigrációs léthez elengedhetetlen nyelvtudást is lehetett pótolni vagy akár fejleszteni. Több hirdetés is megjelent angol, francia, német nyelvórákról. Az egyik ilyen a World Student Relief ingyenes angol tanfolyamáról adott hírt, amely egyetemi hallgatók számára került meghirdetésre.¹²⁴

¹¹⁹Beszámoló 1950. november 5. 11.

¹²⁰A Helyzet 1949. február 3. o. n; Tájékoztató 1949. október 23. 4; 1950. február 26. 9; 1950. március 12. 4.

¹²¹ÁBTL 3.2.5. O-8-025. 150–151.

¹²²A Menekültek Gazdasági Munkaközössége a Magyar Caritas-szal egy címen (Ignaz-Harner-Straße 2.) működött. Tájékoztató 1949. október 23. 12.

¹²³Tájékoztató 1949. október 23. 12; 1949. november 20. 12; 1950. január 29. 10.

¹²⁴A Helyzet 1949. március 17. 3; Tájékoztató 1950. január 29. 10; 1950. március 12. 10; A Magyar Iroda 7. sz. körlevele 1950. augusztus 25. 8.

A salzburgi lehetőségek mellett külföldi munkákról is olvashattak a magyar menekültek. Így például 1949–1950-ben Bolíviába kerestek diplomás, 30–40 év közötti olajipari mérnököt. A jelentkezőnek nőtlennek kellett lennie és angol vagy spanyol nyelvtudással kellett rendelkeznie. De ekkoriban volt igény Brazíliában harmonikakészítőre, háztartási alkalmazottra, Ecuadorban tökéletes spanyoltudással rendelkező vegyészre, mezőgazdászra, sertésenyésztőre, állatorvosra, gépészre és szappankészítőre is.¹²⁵

Katonai emigráció és a szélsőjobboldali menekültek

Salzburgban működött a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) ausztriai központja. A hivatalosan 1949. január 1-jével megalakult bajtársi szervezet a Nyugaton lévő magyar katonai egységek tagjait kívánta összefogni a megszálló nagyhatalmak övezeteiben.¹²⁶ A kint élők összefogása és segítése mellett igyekeztek minél kiterjedtebb és szorosabb kapcsolatot tartani az anyaországban maradt egykori bajtársaikkal, segítve egy remélt hazai ellenállás kibontakozását.¹²⁷ A salzburgi MHBK a Getreidegassén működött, vezetője Burget Lajos vezérőrnagy¹²⁸ volt. Folyóiratuk *Hadak Útján* címmel jelent meg.¹²⁹ A *Hadak Útján*ról bővebben az MHBK 1950 májusában, Salzburgban megjelent körlevele tájékoztat. A szervezet addigi havi rendszerességgel megjelenő központi tájékoztatója 1950 májusától „új, nívósabb formában, könyvatos előállításban, tartalmilag gazdagabban, és terjedelmileg is fejlesztve »Hadak Útján« elnevezéssel” jelent meg. Első szerkesztője Abay Kálmán csendőr ezredes volt.¹³⁰ A régi-új havilap céljaként fogalmazta meg, hogy összetartó kapcsot képezzen az emigráns magyarok között, megőrizze a magyarságot, az egységet és a kitartást. Továbbá, hogy ébren tartsa a „magyar feltámadásba vetett hitet”. Hasonlóan fontosnak tartották a külföld alaposabb tájékoztatását a magyarság valós helyzetéről, problémáiról. A *Körlevél* nem került ki az anyagi kérdéseket sem. A *Hadak Útján* ugyanis meg kívánta őrizni politikai függetlenségét, ezért a „Bajtársak” önkéntes anyagi támogatásáért folyamodtak, hogy az előállítási, fejlesztési, terjesztési és kézbesítési költségeket finanszírozzák. A lap a salzburgi Magyar Caritas irodájában is megvásárolható volt.¹³¹

¹²⁵Tájékoztató 1949. november 20. 12; A Magyar Iroda 7. sz. körlevele 1950. augusztus 25. 7.

¹²⁶Az első kezdeményezések Innsbruckban és Karintiában, tehát Ausztria francia, illetve angol megszállási övezetében, valamint Németországban az amerikai zónában, elsősorban Bajorországban indultak. Az egykori bajtársak először egymástól függetlenül, majd később együttesen építették ki a közösség saját szervezeteit, intézményrendszerét. Zsitnyányi 2002: 1086.

¹²⁷Zsitnyányi 2002: 1086–1087.

¹²⁸Burget Lajos (Szikszó, 1895 – Salzburg, 1977) 1949/1950-tól 1955. október 1-ig Glashenbachban a táborigazdálkodásnál teljesített szolgálatot. 1955 őszén lemondott az MHBK-nál betöltött tisztségéről. ÁBTLL 3.2.4. K-1444. 17, 36, 40; Szakály 2001: 63.

¹²⁹ÁBTLL 3.2.5. O-8-025. 148.

¹³⁰Borbándi 1989a: 290.

¹³¹Körlevél 1950. A lap 1952-ben átköltözött Münchenbe. Borbándi 1989a: 100.

Szintén Salzburghoz kapcsolódik a hungarista mozgalom lapja, az *Út és Cél*. Ez először 1949 tavaszán jelent meg, külön ausztriai és nyugat-németországi kiadásban.¹³² Egy 1953. február 16-án kelt budapesti jelentés közli, hogy a lapot Grazban készítették, felelős kiadója pedig Lengyel János salzburgi lakos volt.¹³³ Az *Út és Cél*t 1957 őszén kitiltották Ausztriából, ezért a kiadó Salzburgból átkerült Münchenbe.¹³⁴ A mozgalom egyik aktív vezetőségi tagja, Gömbös Ernő honvéd-százados Salzburgban talált menedéket. Az 1953. október 29-én kelt összefoglaló jelentés szerint Gömbös Gyula egykori miniszterelnök fia 1945-ben menekült Nyugatra és Salzburgban telepedett le. Gömbös állandóan támadta az MHBK-t és aktív szervezőtevékenységet folytatott az európai nyilas szervezetek között.¹³⁵

Kivándorlás Salzburgból

A nyugat-európai magyar menekültügy egyik stratégiaileg fontos központja vélhetően Salzburg volt. Erre a szerepre utal egy 1948-as forrás Farkas Mihály MDP-titkári irataiból. A forrás állandó menekültmozgásról számol be Ausztria és Róma között. A magyar emigránsok egyik ismert útvonalaként a Bécs–Salzburg–Róma vonalat tüntették fel. A Rómába való eljutás a forrás szerint nem volt könnyű, de állandó mozgás volt tapasztalható Salzburgból Rómába és fordítva. Az emigránsok leghőbb vágya azonban a tengerentúlra való kivándorlás volt.¹³⁶ A Salzburgból való kivándorlási lehetőségekről először *A Helyzet* tájékoztatót 1949. április 15-én. Az *Auslandskurir* című kivándorlási szaklap alapján összefoglalták a legfontosabb tudnivalókat. Eszerint Ausztrália egy éven belül 150 ezer embert fogad be: 1950. június végéig összesen 110 ezer „dípít” akar-nak betelepíteni, ebből 1949 júniusáig Ausztriából 33 ezer „dípít”. A feltételek a következők voltak:

„A kiválogatást az IRO végzi. Minden jelentkezőt, tekintet nélkül fajára, vallásra vagy mesterségre, családjával együtt felvesznek és Nápolyban átmeneti táborba helyeznek el a behajózásig.”¹³⁷

Ezután a menekültek Ausztriában való hat hónapos tartózkodása is a tengerentúli kivándorlás feltétele lett, az időtartamot 1949. december 1-től három hónapra

¹³²Tóth 2008: 38.

¹³³ÁBTL 3.2.5. O-8-068. 44.

¹³⁴1958 februárjától Münchenben az új lap *Cél* címmel jelent meg, a felelős kiadó Nyerki Ferenc volt. A lap ellen a bajor szociáldemokraták indítottak támadást, amelyet magyar emigránsok is támogattak. A *Cél* 1959 novemberéig jelenhetett meg, majd 1960 márciusában Papp Kálmán folytatta kiadását az argentin fővárosban, Buenos Airesben. Tóth 2008: 94–95.

¹³⁵ÁBTL 3.2.5. O-8-068. 54.

¹³⁶MOL M-KS-276-67. 214. őe. 81. Jelentés 1948. október 8. Czapik Gyula egri érsek római tárgyalásai. Köszönettel tartozom Rétfalvi Balásznak, hogy a fenti forrásra felhívta figyelmemet.

¹³⁷*A Helyzet* 1949. április 15. 4.

csökkentettek.¹³⁸ A lehetőség felkeltette a lap olvasóinak figyelmét, ezért kérésükre a következő számban rövid tájékoztatót közöltek Ausztráliáról.¹³⁹ A kivándorlási lehetőségek köre bővült, amikor állandó kanadai misszió kezdte meg működését Ausztriában, Salzburg központtal 1949 tavaszán. A kvóták megállapítására még nem került sor, de a bevándorlók körét már meghatározták. Az ország elsősorban mezőgazdasági szakmunkásokat, háztartási alkalmazottakat, valamint nehézipari munkásokat várt. Mindeközben a németországi misszióhoz tartozott az ausztriai „dípik” kivándorlása. A kanadai emigráns életet ismertető, Ontarióból 1950. február 3-án küldött „villámriportot” a *Tájékoztató* közölte. Ebben a szerző röviden beszámolt az árakról, az időjárásról, a kulturális lehetőségekről, az angol nyelvről és a közeli katolikus templomról.¹⁴⁰ A már korábbiakban hivatkozott Hollós Kata és férje, Hollós Rezső kanadai kivándorlását megelőzte egy izraeli tartózkodás. A Sopronban élő házaspár 1949-ben Izraelben szeretett volna letelepedni, de nem kaptak az országba útlevelet. Ezért először Ausztriába mentek, ahol Salzburgban éltek – az 1951-ben kiállított menekültigazolvány szerint – a Getreidegasse 26. szám alatt. Salzburgból sikerült kivándorolniuk Izraelbe, de onnan továbbutaztak és végül Montrealban, Kanadában telepedtek le az ötvenes évek elején – Hollós Rezső lánya ugyanis Montrealban élt.¹⁴¹ 1949 őszén a venezuelai kivándorlás lehetősége is megnyílt a salzburgi magyarok számára. November 2-án indult a transzport a dél-amerikai országba, november 20-án pedig arról adott hírt a *Tájékoztató*, hogy Venezuela már nem fogad egyedülálló személyeket, csak házaspárokat és családosokat.¹⁴² Az Egyesült Államokba való kivándorlásban az Amerikai Magyar Szövetség (AMSz) segítette a menekülteket. Ennek ausztriai megbízottja, Taubinger László Saalbach-ban lakott és dolgozott. Azoknak, akik az Egyesült Államokba kívántak kivándorolni vagy közvetlenül Taubingernek, vagy a salzburgi Magyar Caritasnak kellett adataikat eljuttatniuk. A következőkre volt szükség: név, kor, vallás, foglalkozás, a vállalni kívánt munka típusa, az Ausztriába érkezés ideje, pontos lakcím, családtagok neve, kora, neve. Az AMSz-t az amerikai kormány hivatalos bevándorlási ügynökségként ismerte el. Taubinger munkájának köszönhetően 1949. január 1-től október 23-ig Ausztriából 156 családnak sikerült az Egyesült Államokba kivándorolnia.¹⁴³

* * *

¹³⁸Tájékoztató 1949. november 20. 12.

¹³⁹A Helyzet 1949. április 22. 6.

¹⁴⁰A Helyzet 1949. április 22. 3; Tájékoztató 1950. február 19. 5.

¹⁴¹Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény: 2011.958.5; Tasnádiné-interjú 2011. Hollós Kata (szül. Szabados Katalin) Marcaliban született 1907-ben. Első férjét és gyermekét az auschwitz-i koncentrációs táborban veszítette el. 1946-ban férjhez ment Hollós Rezsőhöz, akivel végül Kanadába vándorolt ki, valószínűleg 1952-ben. (1952 az első évszám, amely a „Montreal” felirat mellett kérdőjellel szerepel több családi fénykép hátoldalán.) Hollós Kata 1986-ban hazatért Magyarországra, ahol 86 éves korában elhunyt.

¹⁴²Tájékoztató 1949. október 23. 12; 1949. november 20. 12.

¹⁴³Tájékoztató 1949. október 23. 11–12.

Jelen tanulmány új fejezettel kívánja kiegészíteni az emigrációkutatás eddigi eredményeit. A rendelkezésre álló források alapján az ez idáig nem vizsgált salzburgi tartományban és annak központjában élő menekült magyarok 1945–1953 közötti története került összefoglalásra. A tanulmány salzburgi és budapesti levéltárakban, könyvtárakban és múzeumokban folytatott kutatás alapján próbálta bemutatni a salzburgi magyar menekültek mindennapi életét: hogyan kezdtek a magyar társadalom teljesen különböző csoportjaiból érkező emberek új életet számos szervezet segítségével (UNRRA, IRO, NCWC, Joint stb.), miként kezdtek el dolgozni. Bemutatja továbbá kulturális programjaikat és a hitéletüket is. Kiemelendő Mihályfi János és a Magyar Caritas tevékenysége: többek között egy önszegélyező mozgalmat („Adj, hogy adhassunk!”) indítottak, hogy a salzburgi magyarságot támogassák. A tanulmány a menekültélet konfliktusait is bemutatja. A kivándorló magyarok az eddig feltárt források alapján Ausztráliában, Kanadában, az Amerikai Egyesült Államokban és Venezuelában találtak új hazát.

A kutatás hiányossága a tárgyalt időszakban Salzburgban élt emigránsokkal készített oral history interjúk. 2008–2009-es salzburgi kutatásaim során már csak az „ötvenhatosok” és később emigráltak beszámolóiból hallhattam a „régii” menekültekről, közülük már senki sem élt. Ők voltak azok, akik Salzburgban telepedtek le. A kivándoroltakkal pedig nem sikerült kapcsolatot létesítenem, így nem kizárt, hogy közülük néhányan még élnek.

A kutatások eredményeként megállapítható, hogy Salzburg a tárgyalt időszakban, de 1956 után is, egy tranzit jelleggel bíró hely volt a legtöbb magyar menekült számára. Ők kivándoroltak más országokba, nagy részük a tengerentúlra. A korszak magyar menekültjeinek pontos számát megfelelő kontrollforrás hiányában nem sikerült tisztázni. Ez lehet a további kutatás egyik célja bécsi levéltárakban.

FORRÁSOK

Archiv der Erzdiözese Salzburg (AES)

EB Rohrer 19/16. Außerordentliche Flüchtlingsseelsorge Ungarn 1956–1957.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9. V-29426: Dr. Ányos Henrik.

3.2.4. K-637: „B/B-9”.

3.2.4. K-693: V/1014.

3.2.4. K-749: Ausztriai menekülttáborok.

3.2.4. K-1443: Dr. Barankovics István ügye.

3.2.4. K-1444: Burgeth Lajos ügye.

3.2.4. K-2269: „Anderson Lancelot”.

3.2.5. O-8-025: „Tátra” Rum-i magyar őrzészlóalj ügye.

3.2.5. O-8-068: Ausztriai magyar hungarista mozgalom.

Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény

2011.958.5: Menekültigazolvány (Hollós Kata).

- Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Történeti Fényképtár
61.1190–61.1192, 66.635–66.636, 66.638–66.640, 64.4601, 64.4608 jelzetű képek.
- Magyar Országos Levéltár (MOL)
XIX-J-1-j Ausztria. TÜK iratok, 1969.
M-KS-276-67. Farkas Mihály titkári iratai.
- Salzburger Landesarchiv (SLA)
Landesamt für Umsiedlung: Jahrestätigkeitsberichte, 1947–1954.
- Tasnádiné-interjú 2011: Interjú Tasnádi Endrénével 2011. május 16-án (Budapest), készítette: Erdős Kristóf. (A szerző tulajdonában.)
- Véghy-interjú 2009: Interjú Véghy Károly református lelkésszel 2009. január 16-án (Salzburg), készítette: Erdős Kristóf. (A szerző tulajdonában.)
- A Helyzet, 1949.
- A Magyar Iroda 7. sz. körlevele, 1950. augusztus 25.
- Ausztriai magyar anthológia 1948. Salzburg.
- Ausztriai Tájékoztató: Az ausztriai magyar Actio Catholica közleményei, 1950.
- Beszámoló: A Salzburgi Magyar Caritas beszámolója, 1950. november 5.
- Körlevél 1950: Körlevél. Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének Salzburgi Főcsoportja. Salzburg, 1950. május.
- Magyar értesítő, 1945.
- Mindszenty népe, 1951–1952.
- Nemzetőr, 1968.
- Salzburger Nachrichten (SN), 1946.
- Sorsunk, 1949.
- Tájékoztató: A salzburgi magyar Actio Catholica közleményei, 1949–1950.
- Verordnungsblatt 1986: Verordnungsblatt der Erzdiözese Salzburg LXIX. Band. Verordnungen des Jahres 1986. Salzburg.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Albrich, Thomas 1988: Asylland wider Willen. In: Bischof, Günter – Leidenfrost, Josef (Hrsg.): *Die bevormundete Nation. Österreich und die Alliierten 1945–1949*. Innsbruck, 217–244.
- Borbándi Gyula 1989a: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985. Első kötet*. Budapest.
- Borbándi Gyula 1989b: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985. Második kötet*. Budapest.
- Borbándi Gyula 1992: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Budapest.
- Cseresnyés Ferenc 1995: A magyarok hazatelepülése Ausztria brit övezetéből, 1945–1947. *Világtörténet* (17.) Tavasz – nyár. 58–65.
- Cseresnyés Ferenc 1998: Ötvenhatosok menekülése Ausztriába és Ausztrián át. *Múltunk* (43.) 1. 42–70.
- Cseresnyés Ferenc 2006: A nemzetközi menekültjog alkalmazása Ausztriában az 56-os menekültek befogadásánál. In: Ádám Antal – Cseresnyés Ferenc – Kajtár István (szerk.): *Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára*. Pécs, 103–120.

- Deák Ernő – Fónagy Zoltán (Hrsg.) 2006: *Revolution, Flucht, Integration. Ungarn – Österreich 1956*. Wien.
- Dohle, Oskar – Eigelsberger, Peter 2011: *Camp Marcus W. Orr. „Glasenbach” als Internierungslager nach 1945*. 2. kiadás. Linz – Salzburg.
- Dopsch, Heinz – Hoffmann, Robert 1996: *Geschichte der Stadt Salzburg*. Salzburg – München.
- Engelke, Edda 2006a: „*Einem besseren Leben entgegen?*” *Ungarische Flüchtlinge 1956 in der Steiermark*. Innsbruck – Wien – Bozen.
- Engelke, Edda 2006b: *Die Steiermark als Aufnahmeland für Flüchtlinge aus Ungarn 1953 bis 1956*. Graz.
- Erdős Kristóf 2010a: A salzburgi magyarok története a második világháború után. In: Jahn-Brandenstein, Maria – Böröndi, Lajos (Hrsg./szerk.): *Chronica Hungarorum Austriacorum Festschrift zum 30jährigen Bestehen des Zentralverbandes Ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich 1980–2010. Ünnepi kiadvány az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége 30 éves fennállása alkalmából*. Wien/Bécs, 275–290.
- Erdős Kristóf 2010b: Világga mentünk. *Magyar Nemzet* 2010. december 11. 34. http://mno.hu/migr_1834/vilagga_mentunk-208690 (Utolsó letöltés: 2011. augusztus 21.)
- Erdős Kristóf 2011a: Táborok Ausztriában. *Mementó* (2.) 1. 24–37.
- Erdős Kristóf 2011b: Neue Heimat Salzburg. Die Geschichte der ungarischen Emigration in Salzburg nach dem Zweiten Weltkrieg. In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*. (Közlésre elfogadva, megjelenés előtt.)
- Fónagy Zoltán 1994: A mindennapok története. Antropológiai perspektívák a német társadalomtörténet-írásban. In: Orosz István – Pölöskei Ferenc: *Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Tanulmányok Szabad György 70. születésnapjára*. Budapest, 369–380.
- Gecsényi Lajos 2008: Magyarok Ausztriában. *Rubicon* (18.) 1. 80–81.
- Gianone András 2000: Az Actio Catholica és a politika. *Vigilia* (65.) 4. 275–279.
- Gyáni Gábor 1997: A mindennapi élet mint kutatási probléma. *Aetas* (12.) 1. 151–161.
- Haas, Alexandra 2008: *Ungarn in Tirol. Flüchtlingsschicksale 1945–1956*. Innsbruck – Wien – Bozen.
- Hoffmann, Robert 1991: Die Stadt nach 1945. In: Dopsch, Heinz – Spatzenegger, Hans (Hrsg.): *Geschichte Salzburgs: Stadt und Land. Bd. II. Neuzeit und Zeitgeschichte. 4. Teil*. Salzburg, 2445–2499.
- Kászoni Zoltán 1994: *A kölcsönös bizalom jegyében. Beszélgetés Szépfalusi Istvánnal az Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezet, a Magyar Lelkigondozó Szolgálat és a Bornemisza Péter Társaság történetéről*. <http://www.bornemisza.at/tort.htm> (Utolsó letöltés: 2011. augusztus 21.)
- Kelemen Antal 1992: *A szétzilált szívárvány. Egy könyv, nem csak repülök részére*. Budapest.
- ’Koleszár László’ szócikk. In: *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. 3. kötet, Bukarest, 1994. 78–79.
- Lakatos Andor (szerk.) é. n.: *Adattár, történeti sematizmus, Névtár, életrajzok: Mihályfi János*. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/mihalyfi-joannes> (Utolsó letöltés: 2011. augusztus 21.)

- Majtényi György 2005: „Magyar barátaink szívünk kapuján kopogtatnak” Magyar menekültek Ausztriában. *Lymbus* (3.) 365–373.
- Murber Ibolya 2002: *Flucht in den Westen, 1956. Ungarnflüchtlinge in Österreich (Vorarlberg) und Liechtenstein. / Magyar menekültek Ausztriában (Vorarlberg) és Liechtensteinben, 1956.* Feldkirch – Budapest.
- Murber Ibolya – Fónagy Zoltán (Hrsg.) 2006: *Die ungarische Revolution und Österreich 1956.* Wien.
- Németh Mária (összeáll.) 1975: *Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára, 1945–1970. 2. Nem szocialista országok.* Budapest.
- Olah, Franz 1979: Zur Flüchtlingssituation 1945–1961. Der Olah-Bericht an den Nationalrat 1964. In: Gauss, Adalbert Karl – Oberläuter, Bruno (Hrsg.): *Das zweite Dach. Eine Zwischenbilanz über Barackennot und Siedlerwillen 1945–1965.* Salzburg, 10–17.
- Péterdi A. János 1997: Nagy-ernyei Kelemen Antal (1913–1997). *Magyar szárnyak* (25.) 307–308.
- Salzburg DP Camp in Austria, 1945–.* <http://www.dpcamps.org/salzburg.html> (Utolsó letöltés: 2011. augusztus 21.)
- Soós Katalin 1998: Ausztria és a magyar menekültügy. 1956–57. *Századok* (132.) 5. 1019–1051.
- Soós Katalin 1999: *1956 és Ausztria.* Szeged.
- Soós Katalin 2002: 1956-os magyar menekültek a statisztikai adatok tükrében. *Levéltári Szemle* (52.) 3. 56–60.
- Speckner, Hubert 2003: Das Bundesheer in der Flüchtlingsbetreuung. In: Schmidl, Erwin A. (Hrsg.): *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich.* Wien – Köln – Weimar, 275–280.
- Stanek, Eduard 1985: *Verfolgt, verjagt, vertrieben. Flüchtlinge in Österreich.* Wien – München – Zürich.
- Sutter, Rotraut 1972: *Die Siebenbürger Sachsen in Stadt und Land Salzburg.* Marburg.
- Szakály Sándor 2001: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár.* Budapest.
- Sz. Kovács Éva 2011: Néhány gondolat az egykori magyar állambiztonság működéséről. (Elvek, eszközök, akciók). *Levéltári Szemle* (61.) 1. 3–11.
- Szépálusi István 1992: *Lássátok, halljátok egymást! Mai magyarok Ausztriában.* Budapest.
- Szita Szabolcs (s. a. r.) 2009: *Friedrich Born magyarországi delegátus jelentése a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának Genfben, 1945. június.* Budapest.
- Teleki Éva 1974: *Nyilas uralom Magyarországon: 1944. október 16–1945. április 4.* Budapest.
- Tóth Tibor 2008: *A Hungarista Mozgalom emigrációitörténete – az „Út és Cél” és a „Hungarista tájékoztató” című sajtótermékek tükrében.* Debrecen.
- Verosta, Stephan (Hrsg.) 1947: *Die internationale Stellung Österreichs. Eine Sammlung von Erklärungen und Verträgen aus den Jahren 1938 bis 1947.* Wien.
- Zöllner, Erich 1990: *Geschichte Österreichs.* Wien.
- Zsitnyányi Ildikó 2002: Egy „titkos háború” természete. A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége tagjaival szemben lefolytatott internálási és büntetőeljárás gyakorlat, 1948–1950. *Hadtörténeti Közlemények* (115.) 4. 1086–1101.